

Rovaniemen valtauksen suunnittelu 1944

Lapin sodan toteutus oli III. Armeijakunnan vastuulla ja syyskuun loppuun mennessä operaatioon oli sidottu 6. Divisioona komentajanaan eversti Albert Puroma, Panssaridivisioona komentajanaan kenraalimajuri Ruben Lagus, josta tuli myöhemmin perustetun Ryhmä Laguksen komentaja, sekä 15. Prikaati komentajanaan eversti Antti Pennanen. Mukaan liitettiin myöhemmin myös Rajajääkäriprikaati, 3. Divisioona ja 11. Divisioona. Rovaniemen valtauksen osallistui lopulta Ranuan - Pudasjärven suunnasta Panssaridivisioona karkijoukkonaan Jääkäriprikaati ja hieman taaempaan taisteluosastot Hanste ja Kurenmaa, 3. Divisioona Kemijoen suunnasta Kemijoen pohjoispuolta kärkenään Jalkaväkirykmentti 11, jonka perässä Erillinen pataljoona 13, sekä Kemijoen suunnasta Kemijoen etelärantaa 15. Prikaati.

Rovaniemi oli saksalaisille logistisesti elintärkeä, joten oli selvää että he eivät siitä luopuisi ennen kuin on pakko. Rovaniemellä sijaitsi Pohjois-Suomessa olevien saksalaisten joukkojen esikunta ja materiaalihallinnollisesti tärkeät varastot ja varikot. Rovaniemen maantieteellinen sijainti teki sen puolustamisesta saksalaisille helppoa, sillä se sijaitsee kahden joen haarassa, joten mahdolliset tulosuunnat on helppo valvoa ja puolustaa.

Rovaniemen valtaus tuli ajatuksena ajankohtaiseksi vasta 24. syyskuuta 1944 eli noin kolme viikkoa aseleposopimuksen jälkeen, kun III. Armeijakunta sai tehtäväkseen Pohjois-Suomessa olevien Saksalaisten joukkojen internoimisen. Päämajan operatiivinen osasto ilmoitti III. Armeijakunnan esikunnalle Saksalaisten vetäytyvän pohjoiseen ja aloittaneen maantie- ja rautatiesiltojen hävittämisen, sekä murrostaneen tiestöä. Tehtäväksi annettiin saksalaisten joukkojen internoiminen, jota varten Armeijakunnan tuli jatkaa etenemistään sen hetkiseltä linjaltaan ensimmäisenä tavoitteenaan Kemijoen saavuttaminen Rovaniemen ja Kemijoen välillä. III. Armeijakunnan komentaja kenraali Hjalmar Siilasvuo antoi hyökkäyskäsken joukoilleen heti rintamavastuun ottamisen jälkeen 27.9. Siilasvuon käsky perustui Päämajan hyökkäyssuunnitelmaan, joka annettiin samana päivänä 27.9. Valtauksen perusteet siis luotiin jo noin kaksi viikkoa ennen varsinaista valtausta. Päämaja tarkensi hyökkäyssuunnitelmaansa 30.9 muutoksena edelliseen hyökkäyssuuntien lisääntyminen yhdellä tuoreen vihollistilanteen mukaan, sekä 3. Divisioonan sisällyttäminen suunnitelmiin. Päämajan operatiivisen osaston päivitetty hyökkäyssuunnitelma koostui kolmesta vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa vihollinen saarretaan kolmessa suunnassa Rovaniemen eteläpuolelle. Toisessa vaiheessa vallataan Rovaniemi suorana jatkona edelliseen. Kolmannessa vaiheessa jatketaan operaatiota Rovaniemeltä Sodankylään ja Kittilään, sekä Tornioista Kolariin.

Rovaniemen valtaus operaationa ja sen suunnittelu käynnistyi Tornion valtauksen ja sitä seuranneen saksalaisten joukkojen vetäytymisen jälkeen, sillä selvillä oli nyt selkeä reitti, jota saksalaiset tulisivat käyttämään vetäytymiseensä. Saksalaisten ainoa reitti pohjoiseen kulki nyt Rovaniemen kautta. Joukkoja suunnattiin Kittiläntietä kohti Muoniota, sekä Jäämerentietä kohti Sodankylää ja Ivaloa. Saksalaisten 20. vuoristoarmeija sai 5.10 käskyn luopua Pohjois-Suomesta ja Norjan pohjoisosista. Joukkojen vetäytymistä tuli jatkaa Lyngenvuonolle asti.

Tieto ja havainnot saksalaisten tekemistä tuhoista aiheuttivat suomalaisissa taistelutahdon voimakkaan kasvun. Operaatiosta oli nyt tullut monelle henkilökohtainen kostoretki saksalaisia kohtaan. Asutuksen säästäminen oli yksi uusista tavoitteista. Jääkäriyrykmentti 11:n komentajana toiminut everstiluutnantti Wolf Halsti kertoo muistelmissaan, että saksalaisten aiheuttamien tuhojen paljastuttua joukoilleen, oli heidän ainoa ajatuksena joka merkitsi mitään, tahto pelastaa suomalaisten asutus ja omaisuus.

Alkuperäisen 27.9 laaditun Päämajan hyökkäyssuunnitelman mukaan Rovaniemelle suunnattaisiin kahdesta suunnasta 6. Divisioonan, Panssaridivisioonan ja 15. Prikaatin voimin. 30.9 päivitetystä hyökkäyssuunnitelmassa mukaan liitettiin 3. Divisioona, sekä hajautettiin Panssaridivisioonan joukkoja useammalle hyökkäyssuunnalle. Rajajääkäriprikaatin vastuulle tuli Kemijärven suuntaan eteneminen. Onnistunut Tornion mairinnousu ja kaappaus kuitenkin muuttivat ja tarkensivat jatkosuunnitelmia. 4.10 päivätyllä Päämajan jatkosuunnitelmalla operaatiota tarkennettiin ja otettiin kantaa Muonion ja Ivalon hallinnan tärkeyteen niissä sijainneiden teiden risteyksien vuoksi. Suomalaisia joukkoja oli tarkoitus suunnata suoraan Tornion kohti Muoniota mahdollisimman nopeasti ja Ivalon valtaus suunniteltiin Neuvostoliiton joukkojen suoritettavaksi.

14.10 III. Armeijakunnan käsky etenemisen jatkamisesta antoi alajohtoportaille mahdollisuudet suunnitella omaa toimintaansa pidemmälle. III. Armeijakunnan käskyn mukaan Ryhmä Laguksen tuli edetä vahvoin voimin Rovaniemen itäpuolelta Kemijoen yli tavoitteenaan Vikajärven tienhaara. Osa voimista tuli suunnata Rovaniemelle. Rovaniemen itä- ja koillispuoliset sillat, sekä rautatiekalusto pyrittävä saamaan ehjinä haltuun. Tämä aiheutti joukoille vaatimuksia etenemissuunnista ja tavoiteltavista kohteista. Osa voimista oli suunnattava hyvissä ajoin Ounasjoen-Sinettäjärven Lohijärven-Aavasaksan tielle, josta edelleen Kittiläntielle vihollisen selkähähteyksien katkaisemiseksi.

Rovaniemen valtauksen suunnittelun kantavana ajatuksena oli saartaa kauppala kolmesta pääsuunnasta ja sulkea poistumistiet kohti pohjoista niin lännestä kuin idästäkin tulevilla koukkauksilla. Valtauksen lähestyessä suunnittelu tarkentui ja tavoitteet muuttuivat, sillä tiedustelutietoa ja erityisesti ensikäden havaintoja oli saatavilla huomattavasti enemmän. Pää tavoite Rovaniemen valtaamisesta oli muuttunut Rovaniemen pelastamiseksi. Rovaniemen valtauksen toteuttamiseksi suunnittelun kantavaksi ajatukseksi tuli vastarintaa kohdattaessa suunnata joukkoja suoraan Kittiläntielle. Kärjessä suunniteltiin eteneväksi Jääkärirykmentti 53, joka kuitenkin vaihdettiin Erillisellä Pataljoona 13. vahvistettuun Jääkärirykmentti 11. 14.päivän iltana. Pajari suunnitteli Halstin johtaman Jääkärirykmentti 11. etenemään kärjessä aina Rovaniemelle saakka ja ottamaan kauppalan haltuunsa.

Rovaniemen maantieteestä johtuen Ryhmä Laguksen joukot eivät muodostaneet saksalaisille suurinta uhkaa siitä huolimatta, että olivat lähimmät suomalaiset joukot. Ryhmä Laguksen ja Rovaniemen välissä virtasi Kemijoki, joka tehokkaasti vaikeutti etenemistä ja suojasi saksalaisten vetäytymistä. Saksalaisten kannalta vaarallisen suunnan muodosti Halstin johtama Taisteluosasto ja syy tähän oli selvä. Taisteluosasto Halsti eteni Ryhmä Pajarin kärjessä ja oli valmiiksi oikealla puolella Kemijokea, jotta suunniteltu, yhdistetty rintama- ja sivustahyökkäys onnistuisivat. Halsti suunnitteli siirtävänsä painopisteen etenemissuunnassa vasemmalle heti kohdatessaan vastarintaa.

Suunnitteluun vaikuttaneita tekijöitä

Saksalaisten aiheuttamat tuhot tiestöä kohtaan hidastivat etenemistä niin paljon, että taistelevista joukoista oli sidottava yksi kolmesta kärkipataljoonasta tienrakennukseen. Tästä johtuen taisteleva voima oli todellisuudessa huomattavasti heikompi kuin miltä operaatiota suunnitelleiden laskelmissa oletettiin. Pioneerivoimaa hävitysten korjaamiseksi ei ollut riittävästi ja III. Armeijakunta pyysikin 11.10 lähettämällään sähköllä vähintään kahta pioneeripataljoonaa joukkojen liikkumisen edistämiseksi. Saksalaisten aktiiviset hidastustoimenpiteet pakottivat suomalaiset pitkiin koukkauksiin vaikeakulkuisen maaston kautta ja Rovaniemen valtausta suunniteltaessa oli selvää, että ainoa keino saksalaisiin vaikuttamiseksi oli koukkaus Rovaniemen ympäri perääntymisreittien katkaisemiseksi, samaan tapaan kuten oli ollut tieurilla edetessä.

Neuvostoliiton hyökkäys kohti Petsamoaa ei onnistunut halutulla tavalla ja se sai vaatimaan suomalaisilta nopeampia ja aggressiivisempia toimenpiteitä saksalaisten takaa-ajamiseksi, sillä saksalaiset pystyivät edelleen käyttämään Lapissa olevia voimiaan Neuvostoliittoa vastaan.

Neuvostoliitto ilmaisi toistuvasti tyytymättömyytensä suomalaisten toimenpiteisiin saksalaisten internoimiseksi, joka aiheutti jatkuvan kiireen ja Päämajan puuttumisen III. Armeijakunnan toimintaan. Huomioitavaa on kuitenkin, että osa toimintaan puuttumisesta oli vain halua osoittaa Neuvostoliitolle, miten tarvittaessa kyetään toimenpiteisiin tavoitteiden saavuttamiseksi. Uhkailu Neuvostoliiton suunnasta oli suoraa ja Suomen oli otettava se vakavasti. Kiire ja eteenpäin puskeminen ovatkin olleet yksi syy Rovaniemen valtauksen suunnitelmien yksinkertaisuuteen ja lopulta merkittävään soveltamiseen.

Valtauksen toteutuminen

Lokakuun 15. päivän iltana Ryhmä Pajarin kärkijoukkona edenneen Taisteluosasto Halstin Jääkärirykmentti 11 kohtasi saksalaisten viivytyksasemia Mäntyniemen purolinjalla lähestyessään Rovaniemeä lounaasta. Saksalaisten maahan kaivetut asemat tekivät joukon etenemisestä mahdotonta. Etenemissuunnasta katsottuna oikealla puolella virtasi Kemijoki, joten Halstin johtamilla joukoilla ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin lähteä suorittamaan koukkausta vasemmalta Rovaniemen pohjoispuolelle johtavalle Kittiläntielle. Kittiläntielle oli käsketty myös Ryhmä Lagus 14.10 päivätyllä käskyllä etenemisen jatkamisesta. Käskyn mukaan Laguksen tuli suunnata vahvat joukot Rovaniemen itäpuolelta Kemijoen yli ja lähettää osa joukoista Rovaniemelle ja osalla varmistaa Sodankylään vievää Jäämerentietä. Osa voimista käskettiin suunnata Kittiläntielle saksalaisten vetäytymisreitit katkaisemiseksi.

15. päivän iltana Halstin johtama koukkausyritys Rovaniemen pohjoispuolelle johti ensin Rovaniemelle vievältä tieltä suoraan pohjoiseen junaradan kupeeseen, jossa joukot törmäsivät jälleen vihollisen pesäkkeisiin. Junaradalta joukot suuntasivat jälleen pohjoiseen ja yrittivät nyt Korkalovaaran päälle, joka oli kuitenkin vahvasti saksalaisten miehittämä lähes koko vaaran harjanteen mitalta. Koukkaavat joukot vetäytyivät takaisin Korkalovaaran rinteiltä ja Halstin johtamalle joukolle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin suunnata kohti Vennivaaraa. Käskyjä muodostaessaan Halsti sai Pajarilta kirjeen, jossa moitittiin Erillisen Pataljoona 13 luvatta ottamista koukkaukseen mukaan, mutta annettiin hyväksyntä Kittiläntielle suuntautuvalla liikkeellä. Samalla Pajari ilmoitti, ettei Halsti saa käyttöönsä perässä tullutta pataljoonaansa, eikä myöskään huoltoansa, jonka oli tarkoitus tuoda lisää ampumatarvikkeita ja ruokaa. 16. päivän aamuna Taisteluosasto Halstin koukkaus, joka sisälsi kaksi pataljoonaa Jääkärirykmentti 11., sekä Erillisen Pataljoonan 13 lähti liikkeelle kohti Vennivaaraa. Iltapäivällä pitkän marssin jälkeen Halstin vajaavahvuinen ja huoltoa vailla oleva koukkaus pääsi Vennivaaran päälle ja Kittiläntien varteen, jossa havaitsi saksalaisten vetäytyviä osia. Melko lyhyiden taisteluiden jälkeen Halstin joukot saivat

tien haltuunsa. Joukon uupumuksesta, sekä ampumatarvikkeiden puutteesta johtuen noin kolme pataljoonaa käsittänyt raskas koukkausyritys päättyi kuitenkin saksalaisten vastahyökkäykseen, joka pakotti suomalaiset irtaantumaan tieltä. Saksalaiset käyttivät tilaisuutensa hyväksi ja viimeisetkin joukot pääsivät pimeään turvin vetäytymään Rovaniemeltä.

Suunnitelmien ja käskyjen toteutumisen välillä voidaan katsoa olleen eroavaisuuksia johtuen osittain sattumasta ja osittain tilanteen yllättävästä kehittymisestä. Laaditut suunnitelmat olivat optimistisia Rovaniemelle etenemisen helppouden suhteen. Lopullinen valtauksen toteutus jäi käytännössä Taisteluosasto Halstin harteille, sillä Ryhmä Pajarin joukot oli pakotettu pysähtymään Kemijoen toiselle puolelle siltojen hävityksen takia. Halsti sai käskyt Pajarilta, joka kuitenkin menetti yhteyden Halstiin kriittisellä hetkellä Rovaniemen edustalla valtausta edeltäneenä iltana. Suunnitellusta poiketen Halsti otti omaan koukkaukseensa mukaan ylimääräisen pataljoonan, jolle Pajari oli käsenyt erillisenä tehtävänä edetä kauemmaksi pohjoiseen Kittiläntien katkaisemiseksi. Koukkauksen edetessä ja yhteyden ollessa edelleen poikki Pajari päätti keskittyä varsinaisen etenemissuunnan vahvistamiseen ja käytti Halstin itselleen suunnitteleman huollon pääsuunnassa. Huollon puuttuessa Halstin koukkaus jäi ainakin osittain ampumatarvikkeiden vähäisyyden vuoksi heikommaksi kuin oli suunniteltu. 16.10 illalla Pajari vaati Halstia pitämään tämän paremmin tilannetietoisena, tämäkään viesti ei saavuttanut Halstia. Pajarin vaatimus kuvaa tilannetta, joka vallitsi valtauksen osalta. Suunnitelmien todellinen mahdollisuus tehokkaaseen toteutumiseen epäilytti myös Pajaria, sillä hän lähetti Lagukselle sanoman 16.10 keskiyöllä, jossa kertoo saapuneensa kärjellään Mäntyniemen purolle ja koukkausyrityksen lähteneen Rovaniemen pohjoispuolelle, epäillen kuitenkin koukkauksen tehokkuutta.

Rovaniemen valtauksen suunnittelu vaikuttaa olleen enemmän sattumien ja tilanteenkehittymisen summa kuin tarkkaan harkittu operatiivinen suoritus. Pajari lähetti III. Armeijakunnan komentajalle kertomuksen Rovaniemen valtauksen tapahtumista ja syistä tilanteen kehittymiseen. Pajari puolustelee joukkojansa ja pyytää muistamaan mm. joukkojen taistelleen Tornion seudulla ja kärsineen suuria tappioita, edenneen taisteluiden jälkeen viikossa n.150km täysin hävitettyä tietä korjaten sitä samalla kulkukelpoiseksi kuormastoille, käytössä on ollut vain yksi etenemisura oikealla sijainneen Kemijoen ja vasemmalla sijainneen tiettömän suon takia. Vihollinen ehti vetäytyä joka kerta koukkauksen alta, jatkuva sade oli pehmentänyt tiet entisestään huonommiksi ja joukot eivät olleet ehtineet huoltaa ja kuivata itseään, eikä täydennystä ollut saatavilla.

Rovaniemen valtauksen toteutumista voidaan pitää sekä suomalaisten Tornion ja Rovaniemen välillä tapahtuneen toiminnan, että saksalaisten oman halun summana. On olemassa viitteitä, että

saksalaiset osasivat varautua jonkinlaiseen koukkaukseen Rovaniemen ympäri mm. laajat miehityt puolustuslinjat Korkalovaaran päällä Rovaniemen kauppalan länsipuolella. Viimeistään Ryhmä Laguksen kärkiosien kosketus saksalaisiin kauppalan eteläpuolella sai viimeisetkin saksalaisjoukot liikkeelle Rovaniemeltä. Niin Halsti kuin muutkin komentajat tekivät havaintoja Tornion ja Rovaniemen välillä tapahtuneiden koukkausliikkeiden vaikutuksesta saksalaisten toimintaan. Todellista aseellista vaikutusta koukkausliikkeillä ei saatu aikaan, mutta saksalaisten jatkuva pelko saapuvasta koukkauksesta ja motitusyrityksestä sai joukot liikkeelle nopeammin, mikä tarkoitti samalla pienempää hävitysten määrää niin tiestöä kuin rakennuksiakin kohtaan. Tiestön säästyminen vastaavasti tarkoitti suomalaisten nopeampaa etenemisvauhtia saksalaisten perässä. Sama ajatus oli Rovaniemen ympäri suuntautuvan koukkauksen synnyssä. Ryhmä Pajarin ja Ryhmä Laguksen kärkijoukkojen käytössä oli sama ajatus kiertämisestä Rovaniemen pohjoispuolelle Kittiläntielle. Laguksen joukot eivät koskaan päässeet etenemään ajoissa Rovaniemen eteläpuolelta pohjoisemmaksi, mutta estivät saksalaisten vetäytymisen Jäämerentietä.

Operatiivisessa mielessä Rovaniemen valtaus oli onnistunut operaatio, sillä suurilta miestappioilta vältyttiin ja saksalaiset saatiin ajettua edelleen kohti pohjoista. Todellisen tilanteen luonteen paljastaa kuitenkin Ylipäällikkö Mannerheimin kirje 16.10 III. Armeijakunnan komentajalle Kenraaliluutnantti Siilasvuolle. Kirjeessä Mannerheim moittii kovin sanoin Siilasvuota,

”En voi käsittää, mistä syystä kenr.maj. Laguksen joukot ilmestyvät Rovaniemen edustalle voimatta virran poikki aikaansaada muuta tulosta kuin varoittaa kauppalassa olevat vihollisvoimat, hetkellä, jolloin kenraalimajuri Pajarin käynnissä oleva operaatio niiden selkähenteiksi vastaan ei ole vielä päässyt vaikuttamaan. En näe operaatioiden läpiviemisessä sitä johdon määrätietoista pyrkimystä vihollisen saarrostemiseksi ja motittamiseksi, mikä on ollut kaikkien Teille antamieni ohjeiden johtavana ajatuksena. Tilanne vaatii tinkimättä ja pikaisesti toisenlaisia operatiivisia saavutuksia kuin tähän mennessä.”